

עיצומו של יום

מאז ראשית הציונות, יצקה התרבות הישראלית בחגים ובמועדים היהודיים תוכן שיש בו מן החדש. כך הפך ראש השנה מיום המלכת ה' לחגיגה של ראשית השנה, בחג החנוכה הודגשה משמעותו כחג הגבורה וחג השבועות אימץ שוב את אופיו כחג הביכורים.

רק ביום הכיפורים - היום הקדוש בשנה - נרתעו מעצבי התרבות הישראלית מלגעת. כבישי הערים ריקים בו ממכוניות, ערוצי התקשורת דוממים, העסקים כולם נסגרים וקדושה ושלווה אופפות את הרחובות. רוב מוחלט של העם צם ביום הכיפורים, וחלקו הגדול מתפלל בבתי כנסיות או באולמות שהוכשרו לתפילה. בפתיחת יום הכיפורים מתאחדים המוני בית ישראל בהדלקת נר נשמה ומתקבצים בבתי הכנסיות לתפילת "כָּל נֶדְרֵי", ובסיומו מתקהלים כולם לתקיעת השופר ולקריאת "ה' הוא הָאֵל-לוֹהִים". תכני היום - הלוא הם הסליחה, הכפרה, הטהרה והקרבה לה' - נותרו בטהרתם, ורק נוסף עליהם זכרון מלחמת יום הכיפורים, שפרצה בעיצומו של יום בשנת תשל"ד. וכך יכול אריק איינשטיין לפזם פזמון ירא שמיים, שנכתב בידי אברהם חלפי והולחן בידי יוני רכטר, והוא כאילו מאחד את יום הכיפורים של מדינת ישראל עם יום הכיפורים של הגלות:

סֶתוּ יְהוּדִי בְּאַרְץ אֲבוֹתֵי

שׁוֹלֵחַ בִּי

רִמְזִי אֵלּוּל.

כִּכָּר מִשְׁתַּגְּעוֹת בִּי קֶצֶת

הַצְפוּרִים הַקְטַנְטָנוֹת שׁוֹרְקוֹת הָעֶצֶב

שֶׁל יוֹם הַכְּפוּרִים.

אָז יִתְקַע בְּשׁוּפְרוֹת לִפְתָּח שַׁעְרֵי שָׁמַיִם.

וּפָנִים יְהוּדִיּוֹת מִן הַגּוֹלָה

בְּאַפְרָפֶר נֹגֶה

יִרְחַפּוּ לִפְנֵי כֶּסֶף אֲדוֹן עוֹלָם.

וּבִקְשׁוֹת וְתַחֲנוּגִים וְנִיצוּצוֹת הַרְבֵּה

בְּעֶמֶק עֵינֵיהֶן.

כיצד הצליח דווקא יום הכיפורים, שתכניו כל כך זרים לכאורה לתרבות המערבית החילונית, לכבוש את לבו של עם ישראל כולו? ייתכן שסייעתא דשמיא מיוחדת הייתה לו, משום קדושתו. אך נראה שביום הכיפורים - יום של הסרת קליפות ושל שיבת האדם אל עצמו ואל א-לוהיו - מתגלה שטבעו של האדם לחפש משמעות נשגבת לקיומו ולמעשיו, ואין הוא מסוגל להתנכר לבוראו. גם אם רחוק הוא בכל ימות השנה, ביום הכיפורים הוא קרוב ואהוב. כפי שנאמר בהפטרות יום הכיפורים בשחרית (ישעיהו נז, יט):

שָׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקָרוֹב אָמַר ה' וּרְפָאתָיו.

ועדיין, אין יום הכיפורים של מדינת ישראל כיום הכיפורים של ליטא או של פולין. את מלחמת יום הכיפורים כבר הזכרנו, ושירים שלא מצאו מקומם כפיוטים במחזור התפילה המסורתי, הפכו לנכסי צאן ברזל של יום הכיפורים דהשתא. כך אירע לשירה של נעמי שמר, שנכתב בעקבות המלחמה, אך הוא מהדהד בצליליו את טהרת יום הכיפורים:

עוֹד יֵשׁ מִפֶּרֶשׁ לָבֵן בְּאַפֶּק מוֹל עֵנָן שָׁחַר כָּבֵד

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

וְאִם בְּחִלּוֹנוֹת הָעֶרֶב אוֹר נֵרוֹת הַחַג רוֹעֵד

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

מִה קוֹל עֲנוֹת אֲנִי שׁוֹמֵעַ, קוֹל שׁוֹפֵר וְקוֹל תְּפִילָּה

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

לוֹ תִשְׁמַע בְּתוֹךְ כָּל אֵלֶּה גַם תְּפִלָּה אַחַת מִפִּי

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

וְאִם פְּתָאוֹם יִזְרַח מֵאֶפֶל עַל רֹאשֵׁנוֹ אוֹר כּוֹכָב

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

אֲזַ תֵּן שְׁלוֹהָ וְתֵן גַּם כַּח לְכָל אֵלֶּה שְׁנֵאֵהָב

כָּל שֶׁנִּבְקֶשׁ, לוֹ יְהִי.

יום הכיפורים הראשון

הירידה מן ההר

על פי מסורת חז"ל ופירוש רש"י (שמות כד, יב), מעמד הר סיני אירע בו' בסיוון, ולמחרת היום - בז' בסיוון - עלה משה רבנו לקבל את לוחות הברית. כעבור ארבעים ימים, בי"ז בתמוז, ירד משה מן ההר, וכשראה את העגל שעשו ישראל - שבר את הלוחות (רש"י שמות לב, א).

"וַיְהִי מִמָּחָרָת" (שמות לב, ל), ביום י"ח בתמוז, עלה משה שוב אל ה' כדי להתפלל וכדי לבקש רחמים על העם. הפעם לא עלה משה לראש הר סיני, אלא נטה את אהלו הרחק מן המחנה (שמות לג, ז-יא):

וּמֹשֶׁה יָסַח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמִּחָנֶה, הִרְחִיק מִן הַמִּחָנֶה, וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד, וְהָיָה כָּל מִבְקֶשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחָנֶה... וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וְשָׁב אֶל הַמִּחָנֶה...

בספר שמות לא נאמר מה עשה משה באהלו הרחוק מן המחנה וכמה זמן שהה בו. אולם הדברים נתפרשו במשנה התורה (דברים ט, יח-יט):

וְאֶתְנַפֵּל לִפְנֵי ה' כְּרֹאשְׁנָה, אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לֶחֶם לֹא אֲכָלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי, עַל כָּל חַטָּאתְכֶם אֲשֶׁר חָטַאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרָע בְּעֵינֵי ה' לְהַכְעִיסוֹ... וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בַּפֶּעַם הַהוּא.

משה שהה אפוא באוהל מועד ארבעים ימים, מי"ח בתמוז עד כ"ט באב. בא' באלול עלה משה שוב להר סיני, כדי לקבל את הלוחות השניים (דברים י, א). גם הפעם שהה משה בהר ארבעים ימים, ובי' בתשרי - ביום הכיפורים - קיבל את הלוחות השניים. רש"י והמדרש משווים בין ארבעים הימים הראשונים, שבהם קיבל משה רבנו את הלוחות הראשונים, לבין ארבעים הימים האמצעיים, שהחלו בי"ז בתמוז, ולבין ארבעים הימים האחרונים, שבהם קיבל משה רבנו את הלוחות השניים ושהסתיימו ביום הכיפורים (רש"י דברים י, י ד"ה כימים):

1 לדעת בעל "סדר עולם" (פרק ו), עלה משה להר סיני ביום כ"ט באב, ולא בא' באלול. מכל מקום, אף הוא מסכים שהירידה מן ההר הייתה בי' בתשרי.

"וְאֶנֶכִּי עֹמְדָתִי בְּהָרַ פְּתִימִים הָרָאשִׁימִים" - של לוחות הראשונות; מה הם ברצון, אף אלו ברצון. אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס².

לזכר ארבעים הימים
האחרונים, שבהם שהה
משה בהר סיני, נקבעו
ארבעים הימים מתחילת
חודש אלול ועד העשירי
בתשרי כימי תשובה וכפרה

לזכר ארבעים הימים האחרונים הללו, שבהם שהה משה בהר סיני, נקבעו ארבעים הימים מתחילת חודש אלול ועד העשירי בתשרי כימי תשובה וכפרה, ועיקרם בסיומם - ביום הכיפורים. וכן מובא ב"סדר עולם" (פרק ו):

ירד בי' בתשרי, והוא היה יום הכיפורים, ובישרם שנתרצה לפני המקום, שנאמר: "וְסִלַּחְתָּ לְעֹנֵינוּ וּלְחַטֹּאתֵינוּ וְנִחַלְתָּנוּ". לפיכך נתקיים יום חוק וזכרון לדורות, שנאמר: "וְהִיטָה זֹאת לָכֶם לְחֹשֶׁת עוֹלָם".

יום הכיפורים של משה רבנו

יום הכיפורים של אותה שנה היה שיאו של הצום שמשה היה שרוי בו - צום שלישי של ארבעים ימים רצופים. בכך, קיים דמיון מסויים בינו לבין יום הכיפורים שלנו, שהוא יום צום ותענית. אולם מעבר לדמיון חיצוני זה, קיימות נקודות דמיון נוספות בין יום הכיפורים של משה רבנו לבין יום הכיפורים המוכר לנו.

בי' בתשרי באותה שנה, ירד משה רבנו לאחר ששהה בהר סיני. בי' בתשרי בכל שנה, נכנס הכהן הגדול לקודש הקדשים כחלק מעבודת יום הכיפורים. בדברי רמב"ן מצאנו שהשראת השכינה במשכן נועדה להזכיר את מעמד הר סיני, ומכאן הזיקה שבין העלייה להר סיני לבין הכניסה לקודש הקדשים (רמב"ן שמות כה, א):

וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו
 בנסתר. וכמו שנאמר שם "וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד ה' עַל הָרַ סִינִי" ... כן כתוב
 במשכן "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" ... והיה במשכן תמיד עם ישראל
 הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה היה אליו הדבור אשר
 נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה: "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעָה
 אֶת קוֹל לְיִסְרֹךְ וְעַל הָאָרֶץ הִרְאָה אֶת אִשׁוֹ הַגְּדוֹלָה", כך במשכן
 כתיב: "וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מַעַל הַכְּפֹרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן
 הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַפָּרָכִים, וַיְדַבֵּר אֵלָיו".

2 כרש"י פירשו כמעט כל המפרשים. אך מהתרגומים, ובעיקר מהתרגום הירושלמי, עולה שבפסוק מדובר בארבעים הימים האמצעיים, ואף הם היו בהר.

דמיון נוסף בין עלייתו של משה להר סיני לבין כניסתו של הכהן הגדול לקודש הקדשים הוא בענן המכסה עליהם. בעלייתו של משה להר מודגש שכבוד ה' התכסה בענן, שכן "לֹא יֵרָאֵנִי הָאָדָם וְחָי" (שמות לג, כ). גם בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים נאמר "כִּי בְעָנָן אֲרָאָה עַל הַפִּפְתָּה" (ויקרא טז, ג), ומבואר (ויקרא טז, יג):

**וְנָתַן אֶת הַקְטֹרֶת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה', וְכָסָה עָנָן הַקְטֹרֶת אֶת הַפִּפְתָּה
אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת, וְלֹא יָמוּת.**

עיון בכתובים מלמד שמקומו של הענן השתנה בהתאם למידת הקרבה שבין הקב"ה לעם ישראל. בארבעים הימים האמצעיים - אלו שהיו "בכעס" - הפריד עמוד הענן בין משה והשכינה מזה לבין עם ישראל מזה. ה' דיבר אל משה פנים אל פנים, ואילו בני ישראל היו מצדו השני של עמוד הענן (שמות לג, ט-יא):

וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֱלֹהִים, יֵרֵד עִמּוֹד הָעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה. וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד הָעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל, וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ. וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ...

דמיון נוסף בין עלייתו של משה להר סיני לבין כניסתו של הכהן הגדול לקודש הקדשים הוא בענן המכסה עליהם

לעומת זאת, בארבעים הימים האחרונים - שהיו "ברצון" - חצץ עמוד הענן בין משה השווה על ההר לבין השכינה, כאשר העם נמצא מאחורי משה, מצדו השני של ההר³.

והנה, הגמרא במסכת יומא (יט ע"ב) מספרת על מחלוקת הצדוקים והפרושים בעניין סדר עבודת

הכהן הגדול ביום הכיפורים. הצדוקים טענו שהכהן הגדול מקטיר את ענן הקטורת בפתח קודש הקדשים, ולאחר מכן חוצה את הענן ונכנס פנימה. לשיטתם, הענן חצץ בין הכהן הגדול והשכינה שבקודש הקדשים לבין העם הניצב מחוץ למקדש - בדיוק כשם שבארבעים הימים האמצעיים חצץ הענן בין משה והקב"ה לבין העם. אך חכמי ישראל הפרושים נהגו להשוות בין ענן הקטורת לבין מצבו של הענן בארבעים ימים האחרונים דווקא: הכהן הגדול היה נכנס לקודש הקדשים, ושם היה מקטיר את ענן הקטורת. ענן הקטורת הבדיל בין מקום השכינה לבין הכהן הגדול והעם שמאחוריו מחוץ להיכל, כשם שעמוד הענן שכן בין ה' לבין משה רבנו והעם שמאחוריו⁴.

3 ככל הנראה, בכך נענה ה' לבקשתו של משה "אם אין פָּנֶיךָ הֹלְכִים [עם כל העם], אֵל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה" (שמות לג, טו). מאז, לא דיבר עוד ה' אל משה פנים אל פנים, אלא "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ" (שמות לג, כג).

4 זאת שמעתי לפני שנים רבות מידידי, דני וייל.

שלוש-עשרה מידות הרחמים

ההשוואה העיקרית בין יום הכיפורים של משה רבנו לבין יום הכיפורים של ימינו היא באמירת שלוש-עשרה המידות, שנאמרו לראשונה למשה במעמד קבלת הלוחות השניים (שמות לד, ו-י):

וַיַּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו, וַיִּקְרָא - ה' ה', אֶל-רַחוּם וְחַנּוּן, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת. נָצַר חֶסֶד לְאֲלֹפִים, נִשָּׂא עוֹן וְפָשַׁע וְחַטָּאָה, וְנָקָה לֹא יִנָּקָה, פֶּקֶד עוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים, עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים.

אמירת שלוש-עשרה המידות היא עיקרו של יום הכיפורים. כך ניכר מתוכנה של תפילת הנעילה, שאנו שבים ואומרים בה את שלוש-עשרה המידות שבע פעמים, או לחלק מהמנהגים אף יותר⁵.

מהו הרקע לאמירת שלוש-עשרה המידות למשה רבנו?

בקוראנו את תיאור עלייתו השנייה של משה אל ההר, מצפים היינו שהקב"ה יתגלה אליו ויאמר לו שוב את עשרת הדיברות. שהרי משה עלה אל ההר לאחר ששיבר את הלוחות הראשונים, ותכלית עלייתו הייתה לקבל את לוחות הברית בשנית. אולם במקום עשרת הדיברות, אומר ה' למשה את שלוש-עשרה מידות הרחמים⁶. לכאורה, תפקידן של שלוש-עשרה המידות הפוך מתפקידם של עשרת הדיברות. עשרת הדיברות הם עמוד התורה - ציוויים שציווה ה' את עמו, ואילו שלוש-עשרה המידות הן עמוד התפילה - בקשה של עם ישראל מהקב"ה שיפעל במידת רחמיו. זאת ועוד; את עשרת הדיברות אמר הקב"ה במעמד הר סיני נוכח פני העם, כמלך המצווה את עבדיו. את שלוש-עשרה המידות אמר ה' בהסתר פנים, בעקבות חטא העגל, כדברי ה' למשה: **"וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ"** (שמות לג, כג).

באופן שבו נאמרו שלוש-עשרה המידות אמנם

יש הסתר פנים, אך יש בו גם מעלה: הקב"ה עובר לפני משה ולפני העם, וכביכול הופך לחלק מהציבור עצמו. כיוון שה' עובר לפני עם ישראל כשליח ציבור, אין משה רואה אלא את אחוריו, וכדרך שאנחנו רואים את אחוריו של

הקב"ה אינו מתגלה כמלך המצווה את בני עמו, אלא כמנהיג הנותן להם דוגמה אישית לחיקוי

שליח הציבור. דימוי זה מופיע במפורש בדרשת חז"ל (ר"ה יז ע"ב):

5 בטור (או"ח סי' תרכ) מובא מנהג הגאונים, לומר פעמים רבות את שלוש-עשרה מידות גם בשאר תפילות היום.

6 אכן, ישנו קשר בין שלוש-עשרה המידות לבין עשרת הדיברות. שניהם פותחים בהזכרת שם ה' ("אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ"; "ה' ה' אֶל-רַחוּם וְחַנּוּן"), בשניהם נזכרת פקידת עוון האבות על בניהם ועל בני-בניהם ("אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל-סָנֵא, פֶּקֶד עוֹן אָבֹת עַל בָּנִים, עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשָׁנָאִי"; "פֶּקֶד עוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים, עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים"); ובשניהם מוזכר שה' לא ינקה לשונאיו ("כִּי לֹא יִנָּקָה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשָׁוֵא"; "וְנָקָה לֹא יִנָּקָה").

**"וַיַּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא" - אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב,
אי אפשר לאומרו. מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור,
והראה לו למשה סדר תפלה.**

הקב"ה אינו מתגלה כאן כמלך המצווה את בני עמו, אלא כמנהיג הנותן להם דוגמא אישית לחיקוי, וכמפקד בשדה הקרב הקורא לחייליו 'אחריי!'. אלו כמו אלו רואים את אחוריו, ואינם רואים את פניו⁷.

מדין לרחמים

נקודת דמיון אחרונה שנזכיר בין יום הכיפורים של משה רבנו לבין עבודת יום הכיפורים המוכרת לנו נעוצה בהפיכת מידת הדין לרחמים. משה עלה להר בפעם השלישית בעקבות מידת דין קשה שהייתה מתוחה על עם ישראל לאחר חטא העגל. מידת הדין הקשה באה לידי ביטוי בכעסו של הקב"ה בארבעים הימים האמצעיים, כמו גם במותם של שלוש-אלפי עובדי העגל בידי בני לוי ובמגפה שנגף ה' את העם אחר כך (שמות לב, לה):

וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶהָרָן.

נוכח מידת הדין הקשה, עלה משה להר סיני כדי לרצות את פני ה'. ביום הכיפורים ירד משה מן ההר, לאחר שתפילתו נענתה ונתהפך הדין לרחמים. על פי פשטי המקראות, פרשת עבודת יום הכיפורים (ויקרא פרק טו) נאמרה כהמשך למותם של נדב ואביהוא. בעקבות הדין הנורא שנגזר על אהרן הכהן ביום חנוכת המשכן - מות שני בניו, ראה אהרן צורך לבוא לפני ה' כדי לכפר, לפייס ולפתוח דף חדש ביחסיו עם א-לוהיו. לצורך זה נאמר לו סדר העבודה, שהפך לימים - בתוספות מסויימות - לסדר עבודת יום הכיפורים. בימינו, יום הכיפורים בא בעקבות יום הדין, ראש השנה, שהוא היום שבו אנו עומדים למשפט לפני מלכנו. בראש השנה כמעט שאין בקשת רחמים, אלא כולו דין נורא, קבלת הדין ותקיעת שופר שנועדה להחריד את העם. יום הכיפורים בא בעקבות יום זה, ותוכנו הוא תחינה להמתיק את הדין ולעורר מחדש את מידת הרחמים. ביום הכיפורים אנו מבקשים לפייס את אבינו מלכנו, ושואפים לפתוח במערכת היחסים שלנו עמו דף חדש, נקי, מפוייס ומעורר תקוות לעתיד טוב יותר.

7 ישנן גם מצוות שבהן איננו רואים את הקב"ה כמצווה, אלא כנותן דוגמא אישית, ומעין דברי חז"ל: "מה הוא חנון ורחום, אף אתה היה חנון ורחום" (שבת קלג ע"ב). על בסיס עיקרון זה כתב הרמ"ק - רבי משה קורדובירו - את ספרו הטהור "תומר דבורה", ובו הוא לומד מכל אחת משלוש-עשרה מידות הרחמים את הדרך שעל האדם לנהוג בה כדי להידמות לקונו.

יום הכיפורים - חג החירות

חג החירות

'חג החירות'? לכאורה הרי זו נטילת עטרה מחג המצות, שהוא הקרוי "זמן חירותנו" במטבע שטבעו חכמים. אכן, חג המצות הוא זמן חירותנו, בלשון רבים. יציאת מצרים היא שחרורה של כל האומה. אך אימתי הוא חג החירות של היחידים, של כל אחד ואחד? הווי אומר - ביום הכיפורים. כך למדנו מיום הכיפורים של יובל, שאז היו עבדים נפטרים לבתיהם ושדות חוזרים לבעליהם (רמב"ם, הל' שמיטה ויובל י, ד):

מראש השנה ועד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהן, ולא השדות חוזרות לבעליהן, אלא עבדים אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם. כיון שהגיע יום הכיפורים - תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן וחזרו שדות לבעליהן. העבדים היו פוסקים מלעבוד עם תחילת שנת היובל, ואף היו אוכלים ושותים ושמחים. אך לכלל חירות לא הגיעו עד הישמע קול השופר ביום הכיפורים. חירותו של עבד - אין עניינה אכילה, שתייה ושמחה. עיקרה של החירות הוא בשיבת האדם אל ביתו שלו, אל עצמו,

ובאפשרות הניתנת לו להיות דר בכל מקום (רש"י, ויקרא כה, י):

"וּקְרַאתֶם דְּרוֹר" - אמר רבי יהודה: מהו לשון "דְּרוֹר"? כמדוייר בי דיירא [=כדייר בדירה]. שדר בכל מקום שהוא רוצה, ואינו ברשות אחרים.

חירות זו באה לידי ביטוי בהלכה התובעת מכל אחד ואחד להיות תוקע ביום הכיפורים של יובל (רמב"ם, הל' שמיטה ויובל י, י):

מצות עשה לתקוע בשופר בעשרי לתשרי בשנת היובל. ומצוה זו מסורה לבית הדין תחילה... וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע, שנאמר: "תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר".

בתקיעות של ראש השנה יכול האדם לצאת בתקיעתו של חברו. ביום הכיפורים של יובל עליו להשמיע את קולו שלו. ביום של חירויות מתברר שלכל אחד פנימיות אישית ייחודית משלו, ועליו לבטאה בתקיעתו.

ובאמת, חירות זאת אי אפשר לה לבוא לידי ביטוי אלא אם כן הכלל כולו בן חורין וכל ישראל שרויים בארץ ישראל ויושבים איש איש בנחלתו (רמב"ם, הל' שמיטה ויובל י, ח):

משגלה שבת ראובן ושבת גד וחצי שבת מנשה - בטלו היובלות, שנאמר: "וּקְרַאתֶם דָּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל" - בזמן שכל יושביה עליה. והוא שלא יהיו מעורבין שבת בשבת, אלא כולן יושבין כתקנן.

"כל נדרי"

כל שאמרנו הוא ביחס ליום הכיפורים של שנת היובל, אך בבואה מאותו יום נשקפת לנו ביום הכיפורים שבכל שנה ושנה. שהרי בשורת חירות היא המכרזת על כניסתו של היום הקדוש.

במה פותח ציבור בישראל סדר תפילות של אותו יום? בהתרת נדרים. תופעה שאין כיוצא בה בתפילות ציבור. פעולה לכאורה משפטית-טכנית, שכבר התלבטו קדמונים לגבי תוקפה, אם ביחס לעבר ואם כמודעה לעתיד לבוא - היא הפעולה שכנסת ישראל פותחת בה את תפילותיה ביום הקדוש.

קריאה אחת נוקבת עולה מתוך נוסח "כָּל נְדָרֵי": שחרור גמור מכל הכבלים. אין לך כבל חזק מזה שחתום בחותמו של מלך. נדרים ואיסורים שאדם נודר ומקבל על עצמו, הרי הם חתומים בחותם איסור תורני. ובא הציבור במקהלותיו ומכריז כי כל אלו לא שרירין ולא קיימין, בטלין ומבוטלין, ואין האדם אסור בכבל וקשור בחבל, אלא עומד הוא בן חורין בפתח היום הקדוש.

תכנים של חירות

ועדיין, כל זה אינו אלא מבוא לחירות. התרת קשרים והסרת אזיקים מאפשרות את החירות, אך אינן החירות עצמה. לחירות יש תוכן חיובי פנימי כשלעצמו, וכפי שנראה מייד - תכניו של יום הכיפורים הם האוצרים בתוכם תכני חירות.

מלכות: יום הכיפורים כרוך בחג אשר בכסה, בראש השנה. מה הוא יום המלכות, אף הוא. בשניהם חותמים את

וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים.

שמחה: אין לך כמו השמחה, המבטאת את חירותו של האדם ואת שחרורו מכבלים חיצוניים. והלוא כך שנינו: "לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכיפורים" (תענית פ"ד מ"ח).

עומד אפוא אדם מישראל בפתחו של יום הכיפורים, מותרים לו כל נדרי וכל אסריו, וחש הוא משוחרר מכבלים. לאחר ששב בתשובה מכל חטאיו וטיהר עצמו במקווה ישראל ה', כבר אפשר לו לקבל תורה, להמליך את הקב"ה על עצמו ולעמוד מול בוראו בשמחה מהולה ביראה. שהרי זהו ייחודו של האדם, כפי שאומרים אנו בפתח תפילת הנעילה:

אָתָּה הַבְּדֵלְתָּ אֶנוֹשׁ מֵרֶשֶׁת וַתְּפַיְּרֵהוּ לְעֹמֵד לְפָנֶיךָ.

עמידה זקופה וישרה של האדם נוכח בוראו - זו עיצומה של החירות. כשם שהכהן הגדול, נציגו של העם, יכול היה להתגבר על מכשולים של מקום ולעמוד בפני הקב"ה פעם אחת בשנה בקודש הקדשים, כך מתגבר כל אחד ואחד מישראל על מגבלות של חטאים ושל טומאה, עומד לפני הקב"ה ומצהיר: "ה' הוא הָאֱ-לֹהִים!".

ברכת "קדושת השם" בחתימה "הַמְלִיךְ הַקְדוֹשׁ", ובשניהם מבקשים אנו קודם לאותה חתימה "וַתְּמַלֵּךְ אֶתָּה הוּא ה' אֱ-לֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבָדֶךָ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ". מתוך אמונה בקב"ה, הכרה במלכותו, הכרזה עליה וקבלת עולה עלינו, נגזרת החירות האישית של כל אחד. שכן מלכות זו מבטלת כל שעבוד אחר ומחזירה את האדם לחירותו הראשונית, כאשר עשאו א-לֹהִים בראשונה.

מתן תורה: יום הכיפורים הוא לאמיתו של דבר יום מתן תורה, כמו שמפורש במשנה במסכת תענית (פ"ד מ"ח): "בְּיוֹם הַתְּנָתוֹ - זה מתן תורה". וכבר לימדו חכמים בפרק קניין תורה (אבות פ"ו מ"ב): "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה".

תשובה: כל עוד לא שב האדם מחטאיו, הרי הוא כבול לחטאיו ומשועבד ליצריו. תשובה של אמת משחררת את האדם ומקנה לו חירות אמיתית. וכך כתב הראי"ה (אורות התשובה ה, ה):

התשובה היא שואפת לחופש מקורי אמיתי, שהוא החופש הא-לוהי, שאין עמו שום עבדות.

היום היותר מסוגל לתשובה הוא יום הכיפורים, שאז הכול מצווים לשוב (רמב"ם, הל' תשובה ב, ז):

יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל - ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה

רשימת הפרקים ומחבריהם

עיצומו של יום 14

17.....	הרב יעקב מדן.....	יום הכיפורים הראשון
24.....	הרב יהודה שביב.....	יום הכיפורים - חג החירות
28.....	הרב יעקב מדן.....	יום של זיווגים
35.....	הרב אהרן ליכטנשטיין.....	על הביטחון : שיחה בעקבות מלחמת יום הכיפורים
49.....	שמונה נסיכי אדם : הספד לחללי מלחמת יום הכיפורים הרב יהודה עמיטל.....	

תחנונינו מערב 55

57.....	הרב משה טרגין.....	אכילה בערב יום הכיפורים
66.....	הרב בנימין תבורי.....	טבילת ערב יום הכיפורים
71.....	אביעד ברטוב.....	כפרות
76.....	יצחק ברט.....	ברכת הבנים
79.....	אביעד ברטוב.....	תוספת יום הכיפורים
86.....	יצחק ברט.....	כל נדרי
97.....	יצחק ברט.....	ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

ועיניתם 101

103.....	מאת אוהד פיקסלר.....	חמשת העינויים
112.....	הרב אהרן ליכטנשטיין.....	שבת שבתון
117.....	מאת אוהד פיקסלר.....	"ועיניתם את נפשותיכם"

שוועתנו מבוקר 123

125.....	הרב יאיר קאהן.....	אחרי מות שני בני אהרן
134.....	הרב יעקב מדן.....	הפטרת יום הכיפורים
143.....	הרב יעקב מדן.....	עשרה הרוגי מלכות
151.....	הרב יעקב מדן.....	זהותם של עשרת הרוגי מלכות
156.....	הרב ברוך גיגי.....	פרשת העריות

סדר העבודה 163

166.....	הרב תמיר גרנות.....	סדר העבודה
181.....	הרב יאיר קאהן.....	עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים
190.....	הרב איתמר אלדר.....	גורל אחד לה'
196.....	הרב משה ליכטנשטיין.....	סודו של שעיר המשתלח

ספר יונה 205

על פי שיעורי הרב יונתן	207	פרק א : בריחה
215.....	הרב יהודה שביב.....	גרוסמן
221.....	יצחק ברט.....	כי אברח ממך - אליך
על פי שיעורי הרב יונתן	230	פרק ב : קרבת א-לוהים
236.....	מאת איתמר ניצן.....	פרק ג : תשובתה של נינוה
על פי שיעורי הרב יונתן	243	גרוסמן
		תשובה של דין ותשובה של חסד
		פרק ד : הקיקיון
		גרוסמן

נעילת שער 249

ייחודן של המידות
תפילת נעילה

הרב יהודה עמיטל.....252
הרב משה טרגין.....256

תשובה 260

אני לדודי ודודי לי
הורית דרך תשובה
כוחו של וידוי
שובה ישראל
זדונות שהופכים לזכויות
התשובה מחטא השכחה
העקוב שהיה למישור
תשובה עליונה ותשובה תחתונה
יעזוב רשע דרכו

הרב איתמר אלדר.....263
הרב יעקב מדן.....272
הרב איתמר אלדר.....278
הרב יהודה עמיטל.....288
הרב יעקב מדן.....291
הרב אהרן ליכטנשטיין.....299
יצחק ברט.....310
הרב נחמיה רענן.....318
הרב אהרן ליכטנשטיין.....327